

Dorota Thel-Bielańska

Uniwersytet Jagielloński

OSOBA JAKO PODMIOT WYCHOWANIA W ŚWIETLE KONCEPCJI PERSONALIZMU INTEGRALNEGO KS. WINCENTEGO GRANATA

Wstęp

Personalizm jest nie tylko jednym z kierunków współczesnej filozofii, ale również radykalnym nurtem w naukach i wychowaniu, afirmującym każdy podmiot jako osobę, która jest zaangażowana w proces socjalizacji, kształcenia i wychowania¹.

Ksiądz Wincenty Granat (1900–1979) to wybitny polski teolog, filozof, rektor KUL, profesor dogmatyki i czołowy przedstawiciel humanizmu personalistycznego, który „myślenie w kluczu osoby” zaszczerpił w swoim środowisku, autor integralnej koncepcji osoby ludzkiej, a także przedstawiciel personalizmu chrześcijańskiego². Znaczący dzieł i myśli księdza Granata, ks. Krzysztof Guzowski podkreśla, że ks. Granat uważał chrześcijaństwo za propozycję całościowego rozumienia rzeczywistości, gdyż wyrasta ono z doświadczenia faktu osobowego, jakim była osoba Jezusa Chrystusa – Boga-Człowieka³. Za źródło personalizmu uznawał więc ks. Granat Ewangelię, a za podstawę personalizmu chrześcijańskiego spotkanie Boga z człowiekiem naznaczone zawarciem wiecznego przymierza i owocujące stworzeniem cywilizacji. Personalizm chrześcijański wyrasta z nauki Kościoła i stanowi pogłębioną refleksję nad integralnym charakterem osoby ludz-

¹ B. Śliwerski, *Z perspektywy pedagogiki personalistycznej*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 79, http://www.eid.edu.pl/archiwum/1996,94/czerwiec,120/z_perspektywy_pedagogiki_personalistycznej,493.html [data dostępu: 12.10.2010].

² K. Guzowski, *Personalizm polski*, <http://www.polski-personalizm.pl/personalizm-polski/> [data dostępu: 12.10.2010].

³ Tamże.

kiej. Personalizm integralny natomiast stanowi konsekwencję integralnej definicji osoby ludzkiej, na którą składają się osobowość psychiczna, etyczna i duchowa – „fundamentalne cechy działaniowe człowieka, na których koncentruje się każda z dziedzin: świadomość «ja», wolność w relacji do wartości, relacyjność i byt społeczny osoby. Granat jednak pokazuje, że osoba jest podstawą metafizyczną dla tych wielkości, jest tajemnicą, która się ujawnia (objawia) w dynamice każdej osoby na drodze jej samorealizacji i tworzenia kultury. Owa dynamika osoby domaga się przyjęcia niezmiennego fundamentu ontologicznego oraz cech istotnych, poprzez realizację których człowiek realizuje się jako osoba. Personalizm integralny jest właśnie konsekwencją w miarę integralnej definicji osoby”⁴.

1. Czym jest personalizm?

Personalizm opiera się na biblijnej wizji człowieka i jest jedynym z istniejących systemów antropologicznych (...) czyli patrzy na człowieka w sposób całościowy i realistyczny, a jednocześnie uwzględnia wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania jego rozwoju. Personalizm to intelektualna próba opisanego i respektowania całej rzeczywistości człowieka⁵.

Według ks. Krzysztofa Guzowskiego personalizm „jest dzisiaj najpopularniejszym kierunkiem myśli ludzkiej. (...) Sama nazwa personalizm pochodzi od słowa «osoba» (*lat. persona*) i oznacza dziś, najogólniej mówiąc, ogląd, poznanie i doświadczenie rzeczywistości z perspektywy osoby, a następnie budowanie świata bardziej ludzkiego, gdyż w personalizmie spotykają się drogi teorii i prakseologii społecznej”⁶. Ksiądz Wincenty Granat w książce poświęconej osobie ludzkiej nie tyle poświęcił swoją uwagę teorii personalizmu, ile właśnie koncepcji integralnej osoby ludzkiej jako *conditio sine qua non* dla personalizmu integralnego. Według ks. Stanisława Kowalczyka ks. Granat na tym etapie swoich rozważań nad personalizmem rozróżnił jedynie jego dwie postaci, ujmując go jako „postawę życiową i system powiązany z określonym nurtem filozoficznym względnie konkretną religią. Nieodzowny jest personalizm egzystencjalno-społeczny, to jest postawa szacunku każdego człowieka i poszanowanie jego godności. Personalizm rozumiany jako teoria filozoficzna czy opcja światopoglądowa jest także potrzebny, ponieważ człowiek poszukuje prawdy o świecie, o sobie i o Bogu. (...) Personalizm w rozumieniu lubelskiego teologa ma charakter dialogiczny, otwarty jest

⁴ Tamże.

⁵ M. Dziewiecki, *Wychowanie w perspektywie personalistycznej*, http://www.persona.olsztyn.opoka.org.pl/index.php?page=ref_psych/ref_psych3 [data dostępu: 11.10.2010].

⁶ W. Granat, *Osoba ludzka. Próba definicji...*, s. 337.

bowiem na wszelką prawdę o człowieku i każde działanie dla jego dobra”⁷. Personalizm (od łac. *persona* – osoba) jest także „kierunkiem myśli współczesnej najlepiej łączącym zagadnienia teoretyczne i praktyczne, indywidualne i społeczne mające na względzie promocję osoby ludzkiej oraz jej wielowymiarowy rozwój. Ducha personalizmu oddaje następujące zdanie: człowieka nie można traktować jako rzecz i narzędzie do celu, gdyż on jest celem; dlatego tym, co najlepiej realizuje godność osoby jest miłość. Aktualnie coraz częściej mówi się o «wyższych racjach» ekonomicznych, technicznych, politycznych, ideowych, o konieczności postępu itp., zapominając o samym człowieku”⁸. Z kolei ks. Grzegorz Barth tłumaczy, że „słowo «personalizm» pochodzi od łacińskiego terminu *persona* – osoba, który jest tłumaczeniem greckiego terminu *prósopon* oznaczającego maskę w teatrze. Teatr antyczny zajmował centralne miejsce w kulturze greckiej; był sztuką ściśle powiązaną z filozofią, kształtującą światopogląd i wyrażającą istotne treści teologiczne. Aktorzy biorący udział w przedstawieniach teatralnych na twarze mieli założone maski, które charakteryzowały poszczególne postaci. Jednak najważniejszym było to, że pod maską kryła się osoba, której nie określa tylko wygląd zewnętrzny, rysy twarzy czy mimika, ale że jest ona skryta pod zewnętrznym przejawem. Metafora maski doskonale oddaje głęboki sens osoby ludzkiej, której istoty nie stanowi to, co zewnętrzne ani to, co można wykreować i kulturowo zdefiniować”⁹. Według ks. Bartha „personalizm ks. Granata posiada charakter dialogiczny, komunikatywny, otwarty na wszelką prawdę o człowieku w perspektywie naturalnej i nadprzyrodzonej.

Ks. Granat należy do czołowych personalistów polskich i europejskich XX wieku. Jego myśl personalistyczna jest próbą syntezy tomizmu, augustynizmu oraz współczesnych nurtów filozoficznych. Nie jest to jednak jakaś forma eklektyzmu, ale przemyślana, logicznie zwarta i problemowo interesująca koncepcja personalistyczna”¹⁰. Z pedagogicznego punktu widzenia (przede wszystkim tego o wymiarze praktycznym) podstawą wydaje się personalizm jako postawa szacunku wobec drugiego człowieka, ale i wobec samego siebie. Jest to tak ważne, ponieważ człowiek nie jest samotnym bytem, ale żyje w społecznościach, pełni różne funkcje społeczne, ma swoje określone zadania względem innych ludzi, zarówno te na płaszczyźnie zawodowej, jak i prywatnej, łączą go liczne relacje z innymi osobami, mniej lub bardziej znaczącymi, dzięki którym tworzy własną, indywidualną tożsamość. Postrzeganie siebie i innych w kategoriach podmiotowych, nie zaś przedmiotowych, instrumentalnych, bycie osobą i patrzenie na innych jak na osoby jest więc kluczem do zrozumienia fenomenu człowieka i jego wielopłaszczyznowej, niezwykłej, ale rozumnej natury. Potwierdzeniem

⁷ Tamże, s. 11–12.

⁸ Program I Lubelskich Dni Personalizmu 2010, Personalizm polski, <http://www.polski-personalizm.pl/> [data dostępu: 12.10.2010].

⁹ G. Barth, *Pojęcie i rozwój personalizmu*, <http://www.polski-personalizm.pl/nowy-artykul-2/#more-142> [data dostępu: 12.10.2010].

¹⁰ Tamże.

tych wniosków wydaje się niemalże truizmem, że „wystarczy oprzeć się na codziennej obserwacji i wziąć pod uwagę historyczny proces rozwoju człowieka, aby wykazać, że jest on istotą społeczną, tzn. ujawnia w swojej naturze tendencje do współżycia w grupach ludzkich”¹¹. Jedną z takich grup jest najpierw rodzina, później kolejno przedszkole, szkoła, grupa rówieśnicza, grupa zawodowa, społeczeństwo, w którym człowiek czynnie uczestniczy w wytwarzaniu dobra wspólnego, czyli kultury. W ten sposób zarysowuje się wizja integralnej osoby, na której całość składa się osobowość psychiczna, etyczna i społeczna, każda jako nieodzowny element misternej, logicznej, przemyślanej i konsekwentnej struktury.

2. Osoba, osobowość i człowiek

Osoba wymyka się wszelkiemu obiektywizowaniu,
gdyż wymyka się wszelkim determinizmom.
Z tego właśnie względu rośliny i zwierzęta podlegają prawom ewolucji,
natomiast człowiek jest kimś jedynym na tej ziemi, kto tworzy historię.
Osoba wyraża się poprzez obecność, dialog i spotkanie.
Ostateczna rzeczywistość osoby jest tajemnicą ukrytą w Bogu¹².

W przedmowie do swojej książki *Osoba ludzka. Próba definicji* ks. Wincenty Granat napisał: „Człowiek jest najciekawszą i najbardziej paradoksalną rzeczywistością na ziemi: zależy od przestrzeni i czasu, a jednak nad nimi panuje; pragnie uciec od siebie, bo jest zwrócony ku światu, a mimo to ciągle do siebie wraca i jest skierowany ku swemu wnętrzu; bada ustawicznie świat, a czyni to, by siebie lepiej poznać; człowiek jest istotą realną, a ciągle wybiega w światy marzeń i utopii, zetknęły się w nim skończoność i nieskończoność, materia i duch; jest on istotą społeczną, a hołduje w sobie pierwiastki anarchizmu, ceni wartości moralne i religijne, lecz niekiedy przeciwko nim buntuje się; mówi o ideałach prawdy i miłości, a w praktyce często hołduje fałszowi i nienawiści”¹³. Obraz człowieka, który przedstawił w pierwszych słowach swojego dzieła ks. W. Granat, człowieka potrafiącego dosięgać skrajnych punktów własnego istnienia, nie jest zaskakujący ani nowy, ale przypomina o tym, jak złożeni i sprzeczni wewnętrznie jesteśmy, jak wiele od nas zależy, a przede wszystkim jak wiele zależy od tego, kim i jacy jesteśmy dla siebie, dla innych i dla świata. Wszelkie podejmowane próby rozważań nad problematyką człowieka wychodzą od podstawowego pytania: „kim jest człowiek?”. Personalisci natomiast, do których niezaprzeczalnie należą ks. W. Granat, pytają „kim jest człowiek jako osoba?”¹⁴ Ksiądz W. Granat

¹¹ W. Granat, *Osoba ludzka...*, s. 69.

¹² M. Dziewiecki, dz. cyt.

¹³ W. Granat, *Osoba ludzka...*, s. 13.

¹⁴ Tamże, s. 13.

wyjaśnia to w następujący sposób: „wszystkie bowiem paradoksy jego istnienia pochodzą stąd, że nie jest on rzeczą, lecz jakimś centralnym punktem odniesienia się doń całego świata. Ogólnie mówiąc, w świecie istnieją osoby oraz rzeczy, które im służą”¹⁵. W ślad tej tezy została rozwinięta koncepcja personalizmu integralnego, stanowiąca autorską koncepcję ks. Granata, w której zasadniczą pasją jest człowiek jako osoba.

Jaka zachodzi relacja między pojęciami osoby i osobowości? Ksiądz S. Kowalczyk wyjaśnił to następująco: „w rozważaniach autora czasem są one używane zamiennie, lecz w zasadzie pojęcie osoby ludzkiej uznał on znaczeniowo i zakresowo szersze od osobowości. Pojęcie osobowości różni się od integralnej osoby tym, że wskazuje nie na całość jednostkowej natury ludzkiej, lecz na jej wyodrębniony zakres działania. Osobowość psychiczna, etyczna i społeczna ujmują człowieka w różnych jego funkcjach i odniesieniach, lecz jest to ten sam człowiek jako osobowy podmiot”¹⁶. Oznacza to, że poszczególne osobowości tworzą osobę. Ksiądz Krzysztof Guzowski wyjaśnia, że „Granat dla uporządkowania terminologii proponuje odróżnianie pojęć «osoby» i «osobowości». Osoba stanowi podstawę metafizyczną jedności wszystkich cech stanowiących byt człowieka, i nie może być utożsamiona ani z jaźnią, ani z wolą, ani też z ciałem czy charakterem społecznym człowieka. Jego zdaniem psychologia, etyka i socjologia – jako nauki empiryczne – docierają przy pomocy sobie właściwych metod jedynie do opisu osobowości. Opisują więc kolejno: «osobowość psychiczną», «osobowość etyczną», i «osobowość społeczną». «Osobowość» oznacza fundamentalne cechy działaniowe osoby, na których koncentruje się każda z dziedzin: świadomość «ja», wolność w relacji do wartości, relacyjność i byt społeczny osoby. Granat jednak pokazuje, że osoba jest podstawą metafizyczną dla tych wielkości, jest tajemnicą, która się ujawnia (objawia) w dynamice każdej osoby na drodze jej samorealizacji i tworzenia kultury”¹⁷.

3. Kilka słów o wychowaniu

Według Stefan Kunowskiego „dotychczasowe stwierdzenie, że pedagogika jest nauką o wychowaniu, niewiele mówi, ponieważ cała sprawa zależy od zrozumienia podstawowego dla danej nauki pojęcia wychowanie”¹⁸, czyli koncepcji człowieka lub klucza interpretacyjnego rzeczywistości przyjętych przez danego pedagoga praktyka czy uczonego. Ci pierwsi bardzo często nawet nie zastanawiają się nad tym związkiem przyczynowo-skutkowym, chyba, że przychodzą do

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 7.

¹⁷ K. Guzowski, *Personalizm polski*, <http://www.polski-personalizm.pl/personalizm-polski/> [data dostępu: 11.10.2010].

¹⁸ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993, s. 32.

placówki edukacyjnej z określoną światopoglądową „misją.” Jeśli ująć to zagadnienie w sposób wręcz lakoniczny, wychowanie może oznaczać urabianie i styl autorytarny albo pomoc dorosłych w rozwoju dzieci i młodzieży, edukację opartą na dialogu i porozumieniu. Jak pierwszy styl wychowania bez konieczności snucia refleksji można uznać za szkodliwy, tak i w drugim można jednak znaleźć słabe strony. Nawet jeśli wychowanie jawi się jako harmonijne wspomaganie małego człowieka, nie oznacza to, że w tej „metodzie” są uwzględnione wszystkie struktury jego osobowości, że zachodzi szczególna dbałość o jej integralny charakter. Niepokój w tej sprawie wyraził Wincenty Granat, pisząc, że „szczególnie w naukach pedagogicznych jest rzeczą niebezpieczną wysuwać ideał osobowości pozbawionej elementów biologicznych i psychiki zmysłowej. Straci wówczas wszelki moralny sens wychowanie fizyczne, a kultura duchowa będzie hodowała człowieka nierealnego. Niektórzy pedagogowie nazywają współczesne teorie pedagogiczne wieżą Babel lub też zarzucają im podwójne barbarzyństwo: jedno ciała, a drugie ducha”¹⁹. Przykładem mogą być dzieci utalentowane sportowo, które bardzo często są zaniechane pod względem nauki przedmiotów ogólnych na rzecz osiągnięć sportowych, i odwrotnie – dzieci, których rozwój intelektualny według dorosłych, nauczycieli czy rodziców jest kwestią najważniejszą i wystarczającym usprawiedliwieniem dla niechęci do zajęć z wychowania fizycznego. Z tego względu tak ważne jest, by dorosły człowiek od początku wychowania dbał o harmonijny rozwój dziecka i pobudzał w nim różne często uśpione potencjały. Wychowanie od pierwszych lat życia powinno przygotowywać najmłodszych do tego, że „osoba ludzka działa w celu ustawicznego bogacenia siebie w zakresie całego bytu”²⁰. Chcąc przełożyć to na język pedagogiczny, można by rzec, że wychowanie to wspomaganie rozwoju poczucia wolności u dziecka, podmiotowości, która będzie się wyrażała w szacunku do siebie i otaczającego je świata, w ciekawości, kim ono samo jest i czym jest świat, w dążności do doskonalenia siebie i bycia wiernym określonym zasadom i wartościom. Wychowanie to proces, który trwa i nigdy nie jest skończony, a jedynie ulega pewnym przeobrażeniom pod wpływem zmian rozwojowych i społecznych zachodzących w człowieku. Jednym z głównych celów wychowania jest samowychowanie, rodzaj dojrzałości, która pozwala dorosłej osobie samodzielnie organizować sobie formy doskonalenia siebie.

4. Koncepcja personalizmu integralnego ks. Granata

Koncepcja ks. Granata ma swoją ścisłą „strukturę” i swoje filozoficzne uzasadnienia. Aby próba jej przełożenia na grunt pedagogiczny była bardziej przejrzysta, zostanie tu pokrótce przedstawiony jej zamysł i treść. Człowiek opisywany

¹⁹ W. Granat, *Osoba ludzka...*, s. 264.

²⁰ Tamże, s. 297.

jest przez autora nie przez założenia systemowe, ale przede wszystkim w świetle doświadczenia potocznego, psychologicznego, etycznego i społecznego, stąd „jednostka ludzka jest zdolna do działania w sposób rozumny, dobrowolny i społeczny”²¹. W tym kierunku powinny też zmierzać edukacja i wychowanie. Według Granata „integralna osoba ludzka jest to jednostkowy, substancjalny i całkowity podmiot cielesno-duchowy zdolny działać w sposób rozumny, dobrowolny i społeczny (w celu harmonijnego ubogacenia siebie i ludzkości w zakresie całego bytu)”²². Pierwsze pojęcie budujące osobę to osobowość psychiczna, która stanowi najważniejszy punkt całości rozważań: „Osobowość psychiczna człowieka to jego wewnętrzno-podmiotowe «ja», nieutożsamiające się wyłącznie z materialnym ciałem i życiem biologicznym (...) osobowość psychiczna jest integralną częścią ludzkiej osoby, ale nie jest całością, pomija bowiem istnienie elementów somatyczno-biologicznych człowieka. Osobowość psychiczna to wszystkie akty psychiczne skoncentrowane wokół podmiotowego «ja», czyli, że jest to osoba integralna w sferze psychicznych aktów uświadomionych i złączonych z centrum nazwanym «ja»”²³. Ta zazwyczaj znajduje się w kręgu zainteresowań psychologów i psychiatrów. Drugim istotnym elementem integralnej osoby ludzkiej jest jej osobowość etyczna, która „odgrywa podstawową rolę w życiu społecznym i procesie edukacyjno-wychowawczym. Człowiek jako istota rozumna i wolna, dostrzega świat wyższych i niższych wartości, wobec których musi dokonać wyboru i zająć określoną postawę. Jego relację do wartości, zwłaszcza moralnych, określa się mianem osobowości etycznej. Do istotnych cech takiej osobowości prof. W. Granat zaliczył: autoteleologię człowieka, jego wolność (autodeterminizm), wrażliwość na szeroko rozumiane dobro, dynamikę i rozwój. Człowiek pojmowany jako osobowość etyczna, to podmiot świadomy i rozumny, jaki w związku z całą ludzką społecznością dąży w sposób uporządkowany, lecz nieprzymuszony ku wszelkiej prawdzie i dobru ubogacając siebie i ludzkość. (...) osobowość etyczna jest to osoba ludzka integralna działająca w zakresie wartości religijno-moralnych i będąca odpowiedzialną za swe działania”²⁴. Ta osobowość znajduje się w centrum szeroko pojmowanego procesu wychowania, jest ściśle związana z przekazem wartości i zasad moralnych, z kształtowaniem postaw, wychowaniem estetycznym, rozwojem *superego* i tak zwanego sumienia, z umiejscowieniem poczucia odpowiedzialności za siebie i innych, z umiejętnością oceny sytuacji oraz rozróżniania dobra i zła. Ostatnim ogniwiem integralnej osoby jest osobowość społeczna, którą autor opisał następująco: „jest to przede wszystkim przedmiot rozważań socjologów. W oparciu o prace wybitnych uczonych Floriana Znanieckiego i Józefa Chałasińskiego osobowość społeczna jest definiowana jako ludzka osoba integralna rozpatrywana w swoich licznych relacjach zachodzących między jednostką a wspólnotami, w których żyje. Personalizm uznaje

²¹ Tamże, s. 296.

²² Tamże, s. 10.

²³ Tamże, s. 8.

²⁴ Tamże, s. 9.

społeczną naturę człowieka, ale w przeciwieństwie do kolektywizmu – w tym także marksizmu – przeczy twierdzeniom, jakoby to społeczność była kreatorem ludzkiej osoby²⁵. Osobowość społeczna jest problematyką, którą w zależności od kontekstu zajmują się socjologowie, psychologowie społeczni, ale także pedagodzy. Całość koncepcji można spróbować zamknąć w ogólnym i znacznie uproszczonym stwierdzeniu, że „osoba ma swoją wieloraką odrębność, fizyczną, psychiczną, psychiczno-duchową ujawniającą się w charakterze i temperamencie i w ogóle w stylu bycia”²⁶.

5. Osoba jako podmiot wychowania – refleksja pedagogiczna

Pedagog czy rodzic, który chce zachować podmiotowość w wychowaniu, staje przed bardzo trudnym zadaniem, czyli mądrą i połączoną z nieprzerwaną refleksją akceptacją zachowań dziecka, młodego człowieka, ale także czeka go podejmowanie wysiłków i zabiegów wychowawczych ku integralnej osobie, nawet w obliczu trudności i niepowodzeń wychowawczych. Jeśli by przyjąć za ks. Granatem, że pedagog przede wszystkim zajmuje się warunkami i metodami kształcenia osobowości, a więc w głównej mierze uwzględnia jej aktywność, plastyczność oraz zdolność wartościowania²⁷, widoczny staje się akcent na osobowość etyczną jako tę, która zapewnia harmonijny rozwój wszystkich władz człowieka. Trudno zatem się nie zgodzić ze stwierdzeniem, że określenie osoby etycznej właśnie jako czynnika harmonizującego w człowieku jest dziś popularne i praktyczne przy stawianiu celów wychowania. Pojawia się także pytanie o możliwe zagrożenia wynikające z tego pragmatycznego punktu widzenia. Warto się chociażby zastanowić, co oznacza czynnik harmonizujący. Czy jest on związany z dążeniem do kształtowania osobowości etycznej, która będzie elastyczna i podatna na zmianę, kompromisowa, czy też może z kształtowaniem osobowości wrażliwej, ale negocjującej, odpowiedzialnej, świadomej. Człowiek powinien mieć w sobie elastyczność, by uchronić siebie i swoje otoczenie od wszelkiego rodzaju fanatyzmu, krótkowzroczności, ale w taki sposób, by nie przekraczać granicy, od której zaczyna się relatywizm. Nauczyciele i rodzice mają więc przed sobą szereg bardzo trudnych zadań związanych z przekazywaniem wartości, nauką postaw tolerancji i radzenia sobie ze współczesnymi problemami świata, w tym bioetycznymi.

Choć wielu pedagogów kładzie nacisk przede wszystkim na kształtowanie osobowości etycznej, osoba jako podmiot wychowania to jednak znacznie więcej, ponieważ człowiek stanowi jedność biologiczną, psychiczno-zmysłową, duchową

²⁵ Tamże, s. 9.

²⁶ Tamże, s. 392.

²⁷ W. Granat, *Fenomen człowieka, u podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, K. Guzowski, H. Szumił (red.), Lublin 2007, s. 291.

i dąży do jedności moralnej²⁸. Do zadań szkoły w dużym stopniu należy dbałość o równomierny rozwój osoby dziecka. Szkoła jako swego rodzaju społeczność, oddziałując na dziecko czy młodzież, powinna w swym programie wychowania uwzględniać istnienie projektu integralnej osoby poprzez uznanie podmiotowości swoich uczniów i związanych z tym praw i obowiązków oraz zasady demokracji. Personalisci twierdzą jednak, że „personalizm uznaje społeczną naturę człowieka, ale w przeciwieństwie do kolektywizmu – w tym także marksizmu – przeczy twierdzeniom, jakoby to społeczność była kreatorem ludzkiej osoby”²⁹. Oznacza to odwrót od deterministycznych teorii wpływu środowiska na kształtowanie się człowieka na rzecz autodeterminizmu, czyli wpływu wzajemnego i uwolnienia się z kajdan przysłowia „jest się takim, jak miejsce, z którego się jest”. Książka Granat jest zdania, że „stosowanie determinizmu w praktyce wychowawczej prowadzi do ujemnych konsekwencji; nagrody i kary, pochwały i nagany, dobre i złe świadectwa, a także apele do ambicji mogą być jedynie zrozumiałe i przyjmowane przy założeniu, że istnieje wolna wola; wychowawcza tresura to wynik determinizmu, kształcenie i wychowanie – to metoda psychologicznej wolności”³⁰. Przede wszystkim zdaje się jednak, że stosowanie wszelkich środków i metod zbyt jednostronnie będzie prowadziło do ujemnych konsekwencji. Personalizm będzie negował każdą skrajność, począwszy od determinizmu do indeterminizmu na rzecz autodeterminizmu, czyli samostanowienia o sobie. Małe dziecko nie jest w stanie samostanowić o sobie, przynajmniej nie w takim stopniu, by było samowystarczalne i samodzielne, dlatego jest skazane na opiekę człowieka dorosłego, którego obowiązkiem jest od pierwszych dni życia szanować je jako osobę, podmiot miłości i wychowania, wprowadzać w świat społeczny. W latach późniejszych szkoła, obok domu rodzinnego, staje się miejscem wzrastania młodego człowieka, i tym samym powinna zapewnić ciągłość w rozwoju integralnego charakteru osoby.

Od dawna toczy się spór o podział ról między szkołą a domem rodzinnym. Jakikolwiek by były jego rozstrzygnięcia, prawda jest taka, że szkoła powinna kształcić i wychowywać, ale w domu rodzinnym również powinno się jednocześnie prowadzić edukację i wychowanie. Niestety szkoła bardzo często zajmuje się głównie edukacją, spychając wychowanie na margines swoich działań, a rodzice jedynie wychowują, pozostawiając szkole funkcję kształcącą w stopniu całkowitym. Konsekwencją takiego podziału jest bardzo często brak komplementarnego oddziaływania na dziecko, i tym samym integralność młodego człowieka zostaje poważnie zagrożona. Optymalną sytuacją jest włączenie się rodziców do działań szkoły i wspomaganie swoich dzieci w procesie edukacji, dbanie o wszystkie aspekty jego rozwoju, takie jak: zdrowie fizyczne i psychiczne, rozwój intelektualny, społeczny, moralny i tak dalej. Przekładając to na ję-

²⁸ W. Granat, *Osoba ludzka...*, s. 27.

²⁹ Tamże, s. 9.

³⁰ Tamże, s. 256.

zyk filozoficzny, „w osobie wyróżnia się elementy strukturalno-treściowe, czyli bytowe i elementy strukturalno-moralne. Do bytowej struktury ludzkiej należą: elementy somatyczno-biologiczne, psychika zmysłowa, sfera poznania intelektualnego, domena dążeniowo-umysłowa (wolność woli) i życie społeczne. (...) Elementy strukturalno formalne, najważniejsze z nich to: jedność psychofizyczna człowieka, integralność jego osobowego bytu, substancjalność i jego relatywna samoistność”³¹. Osoba jako podmiot wychowania stawia przed rodzicami i pedagogami niezwykle trudne zadanie, być może najtrudniejsze ze wszystkich zadań związanych z egzystencją człowieka. Jest nim nauczanie człowieka dosłownie wszystkiego od początku na tyle dobrze, by później, będąc już samodzielnym „bytem”, mógł dopełniać tego dzieła własnymi wysiłkami i aktami woli, biorąc za swoją aktywność w świecie pełną, podmiotową odpowiedzialność.

Podsumowanie

Afirmacja każdego podmiotu jako osoby jest fundamentalnym wymogiem i założeniem w personalizmie chrześcijańskim. Jest to chyba jedyna filozofia, która poszukując doskonałości w człowieku jako istocie Boskiej, stara się dbać o wszystkie płaszczyzny jego rozwoju i życia w stopniu równym: psychiczną, społeczną i moralną. Przejawia się to w kolejno przywoływanych słowach ks. Granata, że „osobowość psychiczna, etyczna i społeczna ujmuje człowieka w różnych jego funkcjach i odniesieniach, lecz jest to ten sam człowiek jako osobowy podmiot”³². Wiele współczesnych filozofii i koncepcji porządku naszego świata odwraca się radykalnie od wartości chrześcijańskich i wstępuje na ścieżkę emancypacji od „sztywnego” kręgosłupa moralnego, wybierając pluralizm i relatywizm. Instytucje takie jak rodzina i szkoła nie są wolne od wpływu przemian kulturowych i ulegają im, co zdaje się przeciw naturalną kolejną rzeczy. Także nauki zajmujące się problematyką człowieka przeżywają rozkwit nowych nurtów i dyskursów utrzymanych w tonie postmoderny lub postmarksizmu. Paradoksalnie wyznaczenie przez człowieka dla człowieka coraz to szerszych granic wolności, a raczej znoszenie wszelkich granic wolności, ma bardzo często zgubne skutki, zwłaszcza wychowawcze. Pozwalając dziecku na wolność, najpierw trzeba je tej wolności nauczyć, pokazać, czym ona jest, by umiało z niej korzystać dla swojego dobra i dla dobra innych.

Kim jest osoba jako podmiot wychowania w świetle koncepcji personalizmu integralnego ks. W. Granata w oczach pedagoga? Jest to logiczna koncepcja człowieka jako osoby stworzonej na podobieństwo swojego Boskiego Stwórcy, który ze względu na niezwykłość swego istnienia jest w zasadzie zobligowany do harmonijnego rozwoju i pełnego wykorzystania daru życia. Jest koncepcją silnie za-

³¹ Tamże, s. 10.

³² Tamże, s. 7.

korzenioną w wartościach chrześcijańskich i z takiej też perspektywy interpretuje człowieka, nie można jej odrywać od kontekstu religijnego, gdyż stanowi on jej podwaliny. W koncepcji tej osoba jako podmiot wychowania to człowiek, w którym wyróżnia się trzy wzajemnie przenikające się siły zwane osobowościami. Osobowości te nie tworzą odrębnych struktur, lecz ściśle ze sobą współpracują. Personalizm integralny jest trudną koncepcją, która – by ją zrozumieć i móc stosować jako filozofię wychowania – wymaga znajomości podstaw antropologii filozoficznej i personalizmu chrześcijańskiego. Tok kształcenia wyższego dla pedagogów i nauczycieli nie zapewnia studiów z zakresu filozofii człowieka, czego poważną konsekwencją jest zazwyczaj brak świadomości, jakiego człowieka chce się wychować, czym podyktowany jest wybór przekazywanych wartości, jaka jest metoda rozumienia natury człowieka i jej przeznaczenia. A nie ma nic cenniejszego dla wychowawcy niż samoświadomość tego, kim się jest, co można z siebie dać innym, jaka jest nasza tożsamość światopoglądowa. Personalizm integralny ks. W. Granata jest jedną z tych koncepcji, w którą warto się zagłębić i spróbować odkryć na nowo znaczenie niektórych kategorii, zwłaszcza tych wspólnych dla filozofii człowieka i pedagogiki, jak osoba czy podmiot wychowania.

Bibliografia

- Barth G., *Pojęcie i rozwój personalizmu*, <http://www.polski-personalizm.pl/nowy-artykul-2/#more-142>.
- Dziewiecki M., *Wychowanie w perspektywie personalistycznej*, http://www.persona.ol-sztyn.opoka.org.pl/index.php?page=ref_psych/ref_psych3.
- Granat W., *Osoba ludzka. Próba definicji*, K. Guzowski, H. Szumił (red.), Lublin 2006.
- Granat W., *Fenomen człowieka, u podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, K. Guzowski, H. Szumił (red.), Lublin 2007.
- Guzowski K., *Personalizm polski*, <http://www.polski-personalizm.pl/personalim-polski/>.
- Kostkiewicz J., *Potencjalność podmiotu wychowania w ujęciu antropologii katolickiej*, „Acta Universitatis Nicolae Copernici, Pedagogika” 2009, R. XXV, z. 293.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogik*, Warszawa 1993.
- Śliwerski B., *Z perspektywy pedagogiki personalistycznej*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 79 lub http://www.eid.edu.pl/archiwum/1996,94/czerwiec,120/z_perspektywy_pedagogiki_personalistycznej,493.html.

Abstract

The Person as a Subject of Upbringing and Education in the Light of the Fr. Vincent Granat's of Integral Personalism. Pedagogical Reflection

Most of the ponder upon the human issues are the reflections of the the fundamental question: „Who is the man?”. The personalists, one of whom is undeniably Fr. W. Garnat, go further in asking: „Who is a man as a person?”. The completion of this question with the person refers to the philosophical anthropology and its most important categories, which are: *person*, *personality* and *personalism*. Other social sciences, among them pedagogy, also relate to the man as a person issue and present article is meant to be an attempt of consideration over this concept from the educationalist's perspective. One of the main pedagogical categories is a subject of education that is a child, a man, a human being. Thus, understanding of the deeper meaning of the Fr. Granat's concept seems to be helpful and worth making an effort, especially for the pedagogy and for all involved in the process of education.